

Podpora pro výuku průřezových témat v základních školách

VÝCHOVA DEMOKRATICKÉHO OBČANA

**Konkretizace obsahu tematického okruhu
Občan, občanská společnost a stát**

garance za NÚV: Mgr. Alena Hesová, PaedDr. Markéta Pastorová
zpracovala: Mgr. Petra Slámová

NÚV, 2016

Výchova demokratického občana

Úvod

Výchova demokratického občana představuje takovou podporu výchovy k občanství, která umožňuje žákům hlouběji pochopit mezipředmětové vztahy a získané poznatky využívat v konkrétní činnosti. V hodnotové rovině má průřezové téma Výchova demokratického občana společného jmenovatele se vzdělávacím oborem *Výchova k občanství* a vzdělávací oblastí *Člověk a jeho svět* v hodnotách spravedlnosti, odpovědnosti a tolerance. Tato provázanost Výchovy demokratického občana na úrovni jednotlivých tematických okruhů s příslušnými vzdělávacími obory a vzdělávacími oblastmi a dalšími průřezovými tématy (*Osobnostní a sociální výchova, Multikulturní výchova, Mediální výchova*) je zcela logická, smysluplná a žádoucí.

Výchova demokratického občana však ani „nesupluje“ ani „nezdvojuje“ tematicky související vzdělávací oblasti, ale jejím smyslem je konkretizovat a prohloubit znalosti, schopnosti, postoje a hodnoty, a tím kvalitně rozvíjet *občanskou gramotnost* tak, aby „občanské vzdělávání“ mohli učitelé realizovat kombinací konstruktivistického modelu vyučování (kdy si žák „sám konstruuje“ své poznání a reflexi zkušeností) a transmisivního modelu vyučování (tj. přenos, přijetí a zvnitřnění hodnot).

Hlavní význam a specifičnost průřezového tématu Výchova demokratického občana spočívá především v důrazu na rozvoj žákovy schopnosti participace a sociální soudržnosti jako nedílných součástí občanského vědomí – a to již od prvního stupně základního vzdělávání. K tomuto účelu jsou také konkrétně formulovány *doporučené očekávané výstupy* jednotlivých tematických okruhů. Jejich průběžné naplňování sleduje proměnu postoje jedince od „pozice“, kdy většinou necítí bezprostřední nutnost převzít část odpovědnosti za společenství, které vnímá jako sobě vzdálené, k trvalému postoji, kdy má dostatek možností k tomu, aby mohl svým aktivním a zainteresovaným přístupem konstruktivně zasahovat a výrazněji ovlivňovat společenské dění. Proto také již na prvním stupni základního vzdělávání jednotlivé *doporučené očekávané výstupy* směřují k tomu, aby žáci v rámci svých možností projevovali alespoň drobné aktivity ve prospěch druhých a širšího celku; jejich prostřednictvím se „učí“ na sebe přebírat alespoň část odpovědnosti. Důležitá je zde motivace žáků, posilování vědomí zainteresovanosti na jejich výsledcích a rozvoj jejich schopnosti vnímat „občanské aktivity“ jako součást vlastního osobnostního rozvoje.

Pro první stupeň základní školy nelze jednoznačně určit, které tematické okruhy a v jaké míře je nutné ve výuce realizovat. Přestože by bylo vhodné, aby všechny byly zařazeny jak na 1., tak na 2. stupni, je možné vzhledem k věkové kategorii žáků nahlížet na ně jako na okruhy základní a navazující. Jako okruhy základní pro první stupeň je možné doporučit tematické okruhy *Občanská společnost a škola* a *Občan, občanská společnost a stát*, zatímco tematické okruhy *Formy participace občanů v politickém životě* a *Principy demokracie jako formy vlády a způsobu rozhodování* lze chápat jako okruhy navazující.

Konkretizace obsahu tematických okruhů

Konkretizace obsahu vybraného tematického okruhu navazuje na zpracování doporučených očekávaných výstupů průřezových témat (PT), které jsou jako [elektronické publikace](#) zveřejněny na Metodickém portálu RVP.CZ.

Nová obsahová podpora konkretizuje a tematizuje doporučené očekávané výstupy tematických okruhů PT. Podoba zpracování průřezových témat se tak více přibližuje zpracování vzdělávacího obsahu vzdělávacích oborů v RVP ZV (doporučené očekávané výstupy PT svou formou odpovídají očekávaným výstupům vzdělávacích oborů, tematizace průřezových témat svou formou odpovídají doporučenému učivu vzdělávacích oborů).

Cílem materiálu je přispět ke snadnější a efektivnější integraci PT do vzdělávacích oborů, včetně jejich hodnocení, a usnadnit přípravu projektů i zpracování učebních osnov ve školních vzdělávacích programech.

V roce 2015 byla konkretizace zpracována pro tematický okruh Občanská společnost a škola, a to jak pro první, tak pro druhý stupeň základního vzdělávání. V roce 2016 byla konkretizace zpracována pro tematický okruh Občan, občanská společnost a stát.

Poznámka: Tematický okruh je jak pro 1., tak pro 2. stupeň níže stručně charakterizován. **Doporučené očekávané výstupy** jsou v textu vyznačeny odrážkou ve tvaru šipky, **doporučená konkretizovaná témata** jsou uvedena pod jednotlivými doporučenými očekávanými výstupy a jsou vyznačena kurzivou.

Doporučené očekávané výstupy

Tematický okruh: Občan, občanská společnost a stát

1. stupeň

Charakteristika:

Tematický okruh navazuje na tematický okruh *Občanská společnost a škola*. Jeho přínosem je změna postoje ke společenskému prostředí, ve kterém žák žije. Tematický okruh sleduje posun žákova vnímání svého okolí jako „samozřejmého, žijícího si svým vlastním chodem“ k uvědomování si a poznávání konkrétních aktivit občanů pro jeho zlepšování. Teprve na základě tohoto posunu může žák postupně rozvíjet své porozumění vzájemným vztahům občan – občanská společnost – stát. Tematický okruh tak má podporovat žákovy aktivity projevující a rozvíjející jeho zájem na životě v obci o její tradice, významná místa, kulturní, sportovní aj. akce, do nichž se žák může zapojovat. Tematický okruh klade důraz na pochopení demokratického fungování obce a státu a uvědomování si možností aktivně se na tomto dění podílet. Tato změna postoje vede přes demokratické prostředí školy. Svým charakterem je nejvíce propojen se vzdělávací oblastí *Člověk a jeho svět*, zejména s tematickými okruhy *Místo, kde žijeme a Lidé kolem nás* a částečně s *Lidé a čas* a *Člověk a jeho zdraví*.

Doporučené očekávané výstupy:

Žák:

- vyjádří svými slovy, jak chápe pojem občan
 - *vlastnosti a schopnosti občana*
 - *zodpovědný a nezodpovědný občan (příklady chování a jednání)*
 - *povinnosti a práva občana (co mohu a nemohu, co bych měl, co musím)*
 - *občan a instituce v obci (potřeba a význam)*
- vyhledá aktuální informace o životě ve své obci a jednoduchým způsobem posoudí jejich význam pro život občanů
 - *orientace na webových stránkách obce*
 - *vhodný výběr z nabídky kulturních akcí, sdílení svých zkušeností s ostatními*
 - *využití místních institucí (např. knihovna, muzeum, galerie, sportovní klub) k získání informací, k pochopení minulosti a vytvoření pozitivního vztahu k domovu*
 - *nabídka obce v rámci kulturních, sportovních a jiných aktivit*
- z konkrétních příkladů odvodí, čím se orgány státní správy a samosprávy zabývají
 - *činnost samosprávy (návštěva úřadu a vybraných odborů)*
 - *nacházení spojitosti mezi žákovskou a místní samosprávou*
 - *vymezení základních potřeb obce*
 - *činnost orgánů státní správy a samosprávy vyplývající z příkladů životních situací (např. stavební úřad, matrika, Czech Point)*
 - *třídění kompetencí (na základě konkrétních příběhů) náležících obci, kraji, státu*
- rozpozná příklady porušování lidských práv a svobod (včetně dětských práv) a vyhledá adekvátní způsob pomoci
 - *dodržování pravidel soužití ve škole a v obci (vyvarování se negativních projevů chování)*

- *osvojení si zásad slušného chování, vstřícnosti a ochoty*
 - *rozpoznání chování, které se nedá tolerovat*
 - *seznámení se se zásadními dokumenty týkajícími se dětských práv (práce s příběhy) a orientace v nich*
 - *orientace v Úmluvě o dětských právech a pochopení hranice svých práv*
 - *seznámení se s činností Linky bezpečí a vybranými webovými portály, které se věnují problematice práv*
- *uvede příklady spolupráce, solidarity, tolerance a příklady nedorozumění související se soužitím občanů*
- *příklady místních tradic (např. masopustní průvod, velikonoční jarmark, drakiáda)*
 - *příklady odlišností mezi spolužáky, sousedy*
 - *tolerantní postoj k odlišnostem*
 - *příklady empatického chování*
 - *způsoby prokazování respektu k druhým*
 - *modely nekonfliktního řešení problémových situací a techniky naslouchání*
 - *role občana v krizových situacích*
 - *příklady spolupráce školy, místní samosprávy s neziskovými organizacemi*
 - *příklady podpory a péče pro znevýhodněné skupiny*
 - *charitativní akce jako nástroj vyjádření solidarity*
- *zformuluje reálné návrhy a zrealizuje konkrétní činnosti ve prospěch obce či spoluobčanů*
- *nedostatky ve své obci, příležitosti pro lepší soužití spoluobčanů*
 - *aktivní zapojení se do pořádání školních akcí na území obce*
 - *činnost žákovské samosprávy – příležitost k propagaci a realizaci vlastních nápadů a názorů*
 - *plánování a realizace projektu (Den Země – ochrana přírody: výsadba stromů, adopce laviček, vystoupení na kulturní akci města apod.)*
 - *využití anket a dotazníků (otázky věnující se problémům v obci)*
 - *besedy s pamětníky a kronikáři (vztah k regionu, obci, historie a vývoj)*
 - *propojení školy a rodičů prostřednictvím žáků na tradičních akcích v obci*
- *popíše symboly obce, ve které žije, a vysvětlí jejich význam*
- *seznámení se s historií obce (historické prameny – vznik obce, symboly na městském znaku)*
 - *charakteristika symbolů obce (jejich vznik a vývoj – vlajka, znak)*
 - *orientace v místních památkách*
 - *porovnání státních a obecních symbolů, význam a odlišnost nebo součinnost užití symbolů*
 - *příklady použití obecních symbolů při významných dnech*
- *uvede příklady občanských sdružení, organizací a obecně prospěšných společností, kde může realizovat svoje zájmy*
- *příklady místních spolků a sdružení*
 - *náplň činností a dílčí úspěchy jednotlivých spolků, sdružení, organizací*
 - *důvody pro začlenění do některého sdružení nebo organizace na základě vlastního zájmu (kroužky, oddíl, Skaut apod.) a schopnost hodnotit práci skupiny*
 - *spoluúčast na realizaci kulturních akcí pro znevýhodněné skupiny (např. pro seniory)*

2. stupeň

Charakteristika:

Tematický okruh, stejně jako na 1. stupni, se zaměřuje na význam, postavení a kompetence participujícího jedince, avšak již nikoli pouze jako žáka, nýbrž jako občana. Z tohoto faktu vyplývá i vztah k tematickému okruhu *Občanská společnost a škola*, na který navazuje. Oproti předcházejícímu tematickému okruhu je zde uplatňována již i politologická rovina občanského vzdělávání, zaměřující se na porozumění širším vzájemným vztahům, mechanismům a souvislostem mezi občanem, občanskou společností a státem. *Doporučené očekávané výstupy na 2. stupni ZŠ* se od těch pro 1. stupeň ZŠ liší hloubkou porozumění v částech: identifikace pojmu občan (s jeho právy a povinnostmi, svobodami a odpovědnostmi), rozvoj schopnosti kritického myšlení a odpovědné volby (nejen) v občanském životě, rozvoj schopnosti reflektovaně uplatňovat morální jednání ve vzájemných mezilidských vztazích. Hlavním přínosem tematického okruhu na 2. stupni je porozumění občanské společnosti a jejímu fungování ve vztahu ke státu, rozvoj schopnosti rozpoznávat ve fungování občanské společnosti demokratické principy a hodnoty a rozpoznávat jednání, které tyto hodnoty nerespektuje a které porušuje pravidla společensky odpovídající komunikace. Tematický okruh souvisí se vzdělávací oblastí *Člověk a společnost*, konkrétně se vzdělávacím oborem *Výchova k občanství*, dále s průřezovým tématem *Osobnostní a sociální výchova*, okruhy *Sociální rozvoj* a *Morální rozvoj* a s průřezovým tématem *Multikulturní výchova*.

Doporučené očekávané výstupy:

Žák:

- definuje pojem občan, občanská společnost, stát
 - *objasnění pojmu občan a občanství*
 - *příklady občanské společnosti, znaky občanské společnosti a její význam pro demokracii*
 - *pojem stát a vztah mezi občanem a státem (odlišnosti mezi pojmem občanská společnost a stát)*
 - *suverenita lidu*
 - *uspořádání státní moci, státní orgány a jejich činnost*
 - *vlastnosti charakteristické pro aktivního občana a jejich hierarchizace*
 - *role občana ve společnosti (účast občana v rozhodovacích procesech)*
 - *formy realizace občanské společnosti jako prostředek k hájení zájmů občana (sdružení, spolky, organizace)*
 - *typy nevládních organizací (sdružení, církve, nadace atd.)*
- popíše a vysvětlí práva a povinnosti občana
 - *vztah mezi právem a povinností*
 - *základní práva a povinnosti občana ČR a jejich uplatnění v místě bydliště*
 - *každodenní právní vztahy občana*
 - *způsobilost k právním úkonům*
 - *respekt k právním předpisům a jejich dodržování – práce se školním řádem, vyhlášky obce a další ustanovení*
 - *nástroje přímé demokracie – petiční právo, referendum*
 - *právo na poskytování informací*
 - *jsem občanem ČR, jsem občanem EU z hlediska práv a povinností*
 - *ombudsman a jeho role v demokratické společnosti*
 - *pojem právní stát*
- vyjádří vlastními slovy, co chápe pod pojmem odpovědnost občana
 - *vlivy, které formují zodpovědné chování*
 - *důsledky zodpovědného a nezodpovědného jednání chování pro sociální skupinu a jedince v sociální skupině*
 - *principy společenské odpovědnosti – etické chování a transparentnost (versus korupce)*
 - *pasivní a aktivní volební právo, účast ve volbách*
 - *příklady zodpovědného chování v obci (např. třídění odpadu, úhrada poplatků, udržování pořádku)*
 - *téma dárcovství, charity, dobrovolnictví*

- *pojem celospolečenská zodpovědnost (zapojování se do veřejného dění)*
- uvede vztah mezi normami Listiny základních práv a svobod a úlohami občana v demokratické společnosti
 - *seznámení se s dokumenty o lidských právech*
 - *struktura Listiny základních práv a svobod*
 - *konflikty mezi jednotlivými právy*
 - *jednotlivá práva na základě konkrétních situací (kde se práva vyskytují a jaký význam mají pro demokratickou společnost)*
 - *svobodný přístup k informacím (využití práva v rámci činnosti samosprávy)*
 - *petiční právo, právo na informace, místní referendum, volební právo*
- diskutuje o problémech občanské společnosti, zaujme a obhájí vlastní názor
 - *formy a příklady participace občana*
 - *účast na realizaci výzkumu, který odhaluje problémy v okolí*
 - *orientace v systému institucí a orgánů, na které se občan obrací*
 - *příklady aktivního zapojení sebe sama do řešení daného problému – návrhy řešení konkrétních problémových situací*
 - *kontrola veřejné správy (NKÚ, Veřejný ochránce práv, nezávislé soudnictví, parlamentní kontrola – struktura a charakter kontroly)*
 - *principy zjišťování názorů ve společnosti (např. debaty, dotazníky, průzkumy)*
 - *komunitní plánování*
 - *konkrétní příklady fungování místní samosprávy a příklady realizovaných projektů v regionu, jejich výsledky*
- uvede výhody a nevýhody angažovanosti občana a jeho zainteresovanosti na zájmu celku
 - *konkretizace pojmu participace a příklady participace občana na správě věcí veřejných (člen politické strany, volič, člen občanského sdružení)*
 - *důvody angažovanosti ve věcech veřejných*
 - *komunita jako prostředek ke zlepšení situace v obci*
 - *možnosti a povinnosti informovanosti o dění v obci*
 - *politické strany na lokální úrovni a seznámení se s jejich programem (prioritami stran)*
 - *vlastní argumenty pro vstup do politické strany nebo proti vstupu*
 - *občanská hnutí v okolí a jejich činnost*
 - *účast občana na jednáních obce (možnost podávání podnětů), občan jako účastník řízení*
 - *zakládání občanských aktivit v regionu (vliv na strategický plán obce)*
 - *možnosti využití veřejných prostředků v obci*
- vysvětlí význam veškerých (jakýchkoli) minorit pro život ve společnosti
 - *národnostní a evropská identita – možnost rozvíjení identity na celorepublikové a evropské úrovni*
 - *minorita, znaky minority, příklady minorit*
 - *charakteristika dané minority v rámci školy, obce, nejbližšího okolí*
 - *respektování kulturních a sociálních rozdílů*
 - *pojem předsudek a stereotyp*
 - *důvody pro ochranu minorit*
 - *respektování práv minorit (ukotvení v LZPS)*
 - *příklady realizovaných projektů podporující minority*
- kriticky obhájí nutnost kooperace s minoritami a mezi minoritami
 - *pojem asimilace a integrace*
 - *právní zakotvení vztahující se k minoritám (práva a povinnosti)*
 - *minority v místě bydliště (v regionu)*
 - *neziskové organizace poskytující pomoc a ochranu minoritám v ČR*
 - *příklady pomoci minoritám, význam spolupráce*